

Klotz Péter¹

Vesztegetés és kockázatkezelés Raimondo Montecuccoli *A magyarországi török háborúkról* című művében

Bevezetés

Jelen tanulmánnyal 80. születésnapja alkalmából szeretnék tisztelni Máthé Gábor egyetemi tanár életútja, tudományos munkássága, valamint a Nemzeti Közzolgálati Egyetem és jogelőd intézményei hírnevének öregbítése érdekében tett fáradozásai előtt. Dolgozatom témaválasztásában döntő volt, hogy a korrupció elleni állami fellépés – alapjai tekintetében – szorosan kötődik a jogtörténethez, Máthé Gábor egyetemi tanár egyik fő kutatási területéhez.

Dolgozatom alapjául a híres itáliai származású hadvezér, Raimondo Montecuccoli (1609–1680) *A magyarországi török háborúkról*² (*Della guerra col Turco in Ungheria*) című hadtudományi műve szolgál, amely – hiánypótló munkaként – a Nemzeti Közzolgálati Egyetem fordításában és kiadásában 2019-ben jelent meg magyarul.

Montecuccoli és fő hadtudományi műve

Raimondo Montecuccoli (1609–1680) az itáliai Modena közelében született, és már fiatalon katonai pályára lépett. Harcolt a harmincéves háborúban, majd 1658-ban a császári hadsereg tábornagyává nevezték ki. A törökkel kitörő háború során a császári csapatok egyik legfontosabb parancsnokaként legfényesebb haditette az 1664-es szentgotthárdi csata volt, amely hosszú idők óta a törökök felett aratott első nagyobb katonai sikert jelentette.³ Ezt azonban beérnyékolta a törökök számára igen előnyös feltételeket hordozó vasmári béke.

¹ Adjunktus, Nemzeti Közzolgálati Egyetem Államtudományi és Nemzetközi Tanulmányok Kar Emberi Erőforrás Tanszék. Kapcsolat: klotz.peter@uni-nke.hu.

² Raimondo Montecuccoli: *A magyarországi török háborúkról*. Domokos György ford. Budapest, Dialóg Campus, [1670] 2019.

³ Czigány István et al.: Raimondo Montecuccoli és műve. In Montecuccoli (2019): i. m. 11–21.

A magyar történetírásban Montecuccoli nemcsak a császári csapatok parancsnokaként szerepel, hanem Zrínyi Miklós (1620–1664) költővel és hadvezérrel fennálló konfliktusai okán is. Zrínyi és Montecuccoli kapcsolatát sokáig egyoldalúan ábrázolták. E viszonyban Zrínyi gyakran a magyar nemzeti érdekeket képviselő hadvezérként, míg Montecuccoli a császári érdekeket előtérbe helyező, tétovázó tábornokként jelenik meg.

Montecuccoli hadvezéri és hadtudományi munkásságát azonban az elmúlt időszakban kezdték több szempontból megközelítve, árnyaltabban vizsgálni. E munkák közül elsősorban a Ludovika Akadémián végzett Perjés Géza,⁴ valamint Nagy Levente⁵ és Hausner Gábor⁶ műveit indokolt kiemelni. Perjés Géza szerint Raimondo Montecuccoli „korának egyik legjelentősebb és legnagyobb katonai teoretikusa [...]. A század egyik legolvasottabb, legműveltebb katonájává képezte magát. Ismereteire és tapasztalataira támaszkodva elsőnek kísérelte meg, hogy a hadtudományt rendszerbe foglalja.”⁷

Montecuccoli *A magyarországi török háborúkról* című művét 1670-ben fejezte be. E munkájában foglalta össze az 1661–1664 között a törökök elleni háborúk során szerzett tapasztalatait, valamint válaszolt a vele szemben magyarországi ténykedése kapcsán megfogalmazott kritikákra.⁸ A következő fejezetekben Montecuccoli művét nem hadtörténeti-hadtudományi szempontból vizsgálom, hanem a vesztegetéshez kapcsolódó kockázatelemzés és kockázatkezelés egyik korai, gyakorlati példájaként.

Vesztegetés a török háborúk idején

A vesztegetést napjainkban olyan több elemből álló bűncselekménynek tekintjük, amely egyrészt valamely kötelességzegésből, másrészt ezért cserébe valamilyen jogtalan előny elfogadásából áll. Értelemszerűen a vesztegetés bűncselekményének elkövetéséhez két személy, egy előnyt adó (ígérő), valamint egy azt elfogadó fél szükséges.⁹

⁴ Perjés Géza: A „metodizmus” és a Zrínyi–Montecuccoli vita. *Századok*, 95. (1961), 4–5. 507–533, illetve 96. (1962), 1–2. 25–44.

⁵ Nagy Levente: Montecuccoli, a magyarok és Szentgotthárd. In Tóth Ferenc – Czigány Balázs: *A szentgotthárdi csata és a vaskvári béke*. Budapest, MTA Bölcsészettudományi Kutatóközpont, 2019. 107–121.

⁶ Nagy Levente – Hausner Gábor: Raimondo Montecuccoli és a magyarok. *Hadtörténelmi Közlemények*, 124. (2011), 3. 679–736.

⁷ Perjés Géza: *A hadművészet középkori és újkori klasszikusai*. Budapest, Zrínyi, 1974.

⁸ Czigány (2019): i. m. 22.

⁹ A Büntető törvénykönyvről szóló 2012. évi C. törvény 294. §. (1) bekezdése a hivatali vesztegetés elfogadásának tényállását az alábbiak szerint határozza meg: „Az a hivatalos személy, aki a működésével kapcsolatban jogtalan előnyt kér, a jogtalan előnyt vagy ennek ígértét elfogadja,

Nagy hiba lenne a vesztegetéssel kapcsolatos mai magyar viszonyokat visszavetíteni a 17. századra, Montecuccoli korára, ugyanakkor az a tény, hogy művében utalásokat találhatunk a korrupcióra és a vesztegetésre, azt mutatja, hogy ezek a gyakorlatok jelen voltak a 17. századi Magyarországon – magyar és török oldalon egyaránt. Utóbbiak kapcsán megállapítja például: „a törökök pedig tapasztalt, bátor és gyakorlott hadvezérekkel és katonákkal rendelkeznek. Mindezt még a tapasztalatuk is növeli, mivel gyerekkoruktól fegyverben állnak, minden méltóságot bejárva a [ranglétra] fokozatain, keresztütlutazzák a különböző provinciákat.”¹⁰ Továbbá hogy ugyanakkor „manapság megtalálhatók közöttük is a visszaélések és a korrupcióból származó bajok,¹¹ mivel néhányakat egyetlen ugrással emelnek portai tisztségből a sereg parancsnokává, mint éppen a mostani nagyvezírt is, aki az előző elhunyt nagyvezír fia”.¹²

A vesztegetést mint a török által gyakorolt módszert több helyen is említi a szerző. Az 1662. évi események leírásakor tényként közli, hogy Kemény János (1607–1662) erdélyi fejedelem néhány bizalmi emberét a törökök megvesztegették („később a törökök meg is vesztegették őket, majd legvégül nyilvánvaló árulókká lettek”¹³), ami miatt a fejedelem a nagyszőlősi csata előtt könnyelművé vált. E vesztegetésnek ugyanakkor komoly hatása volt a korabeli erdélyi politikára, mivel Kemény János fejedelem e csatában elesett, így a fejedelmi trónt a törökök által is támogatott I. Apafi Mihály foglalhatta el. Az ellenség által alkalmazott felderítők és kémek kapcsán Montecuccoli többek között arról tesz említést, hogy a törökök megvesztegetett hadifoglyokat is használnak ilyen célokra.¹⁴

Arra vonatkozóan, hogy a császári hadvezetés alkalmazott-e vesztegetést a török haderő gyengítésére, csak közvetett információink vannak. Ugyanakkor Montecuccolinak a keresztény seregek hírszerzésére vonatkozó kijelentése, miszerint „a felderítőket és kémeket ugyanolyan módon kell tartani, mint a törökök”,¹⁵ nem hagy sok kétséget arra vonatkozóan, hogy a vesztegetés a császári seregben is bevett gyakorlatnak számított. Közvetett módon ugyancsak ezt támasztja alá a korábban hivatkozott szöveg a török katonák körében felbukkanó,

illetve a rá tekintettel harmadik személy által kért vagy harmadik személynek adott vagy ígért jogtalan előny kéréseivel vagy elfogadásával egyetért, büntetett miatt egy évtől öt évig terjedő szabadságvesztéssel büntetendő.”

¹⁰ Montecuccoli [1670] (2019): i. m. 258.

¹¹ E megfogalmazást alátámasztja, hogy a 17. századi török viszonyokról a szakértők egyenesen a „korrupció gazdasága” kifejezést használják. Lásd Fodor Pál: Korrupció az Oszmán Birodalomban. In Glatz Ferenc (szerk.): *A tudomány szolgálatában. Emlékkönyv Benda Kálmán 80. születésnapjára*. Budapest, MTA Történettudományi Intézet, 1993. 97–102.

¹² Montecuccoli [1670] (2019): i. m. 258.

¹³ Montecuccoli [1670] (2019): i. m. 189.

¹⁴ Montecuccoli [1670] (2019): i. m. 278.

¹⁵ Montecuccoli [1670] (2019): i. m. 278.

a visszaélésekből és korrupcióból származó bajokról. Igen valószínű ugyanis, hogy a török katonák nem egymást vesztegették meg, hanem az ellenségtől, vagyis a császári hadvezérektől és diplomataktól számíthattak ilyesfajta előnyökre.

Ha maga Montecuccoli is alkalmazott ilyen gyakorlatokat, azokról nyilván nem számolt be részletesen hadtudományi munkájában. Véleményem szerint egyrészt azért, mert a vesztegetés gyakorlata „műfajidegen” lett volna a korabeli hadtudományi ismereteket összegző munkájában. E hiány másik feltételezhető oka az, hogy a vesztegetés gyakorlatának részletes leírása, valamint az így elért eredmények túlhangsúlyozása kisebbitette volna a szerző katonai sikereinek fényét. Ez nyilván nem állhatott érdekében a számos katonai sikert elért és magas katonai beosztásokat betöltő császári hadvezérnek.

Munkája tanúsága szerint Montecuccoli tisztában volt az ellenséges törökök által elkövethető vesztegetések veszélyével, és e kockázatok ellen igyekezett is a – tapasztalatai szerint – megfelelő intézkedéseket megtenni. Jóllehet javaslatait az adott kor és valóság formálta, intézkedései meglepően jól illeszkednek a mai korok kockázatelemzésre és kockázatkezelésre épülő kontrollrendszereinek megoldásaihoz. A következőkben erre mutatok be egy példát Montecuccoli védelemre vonatkozó intézkedéseinek ismertetésével.

Az erődítmények védelméhez kapcsolódó kockázatkezelés a gyakorlatban

A 17. századi Magyarországon a török terjeszkedésének útjában egy végvárakból álló láncolat húzódott, amely az Adriai-tengertől a Dunától át félkörívben az Al-Dunáig ért. A végvárrendszerben a nagyobb, kulcsfontosságú erődöket (például Kanizsa, Győr, Eger, Várad) kisebb erősségek hálózata kötötte össze, amely igyekezett megakadályozni a török csapatok átszivárgását az erősségek között. Tekintettel arra, hogy a korabeli Magyarország jelentős részben vízjárta, illetve részben vízzel borított terület volt, és az átkelőhelyeket megerősített várak védték, a végvári harcokban az erődök védelme kiemelkedő szerepet kapott.

Ennek erősítése érdekében Montecuccoli a következő követelményeket támasztja a keresztény parancsnokokkal szemben:

„A támadás tanítja a védelmet.

- (1) Az erődítményből el kell távolítani az *összes gyanús elemet vagy erőszakkal, vagy bármilyen mondvincsinált ürüggyel; váltjuk le a helyőrséget; a fontos őrhelyekre ne [a gyanús elemeket] állítsuk; a környékre küldjük ki kémeket; az öröket sorsolással jelöljük ki.*
- (2) A foglyokat különítsük el egymástól, gyakran ellenőrizzük őket, a börtönök ajtajai elé állítsunk őreket, a kulcsokat adjuk megbízható személyeknek.
- (3) Ígérjük büntetlenséget és jutalmat azoknak, akik az esetleges árulást felfedik.

- (4) Ne ajándékozzunk örökös erődparancsnokságot olyan személynek, akinek hűségéről nem győződünk meg, sem olyanak, akit túl nagy becsvágya vagy önzése miatt meg lehet vesztegetni.
- (5) A citadella parancsnoka legyen független a város parancsnokától.”¹⁶

A hivatkozott idézet jól összefoglalja a kockázatkezelésre vonatkozó legfontosabb gyakorlati tudnivalókat. Ezeket a modern kockázatkezelési gyakorlatok (COSO ERM, ISO 31000:2018 szabvány) alapján¹⁷ a következők szerint csoportosíthatjuk.

Kockázatok megszüntetése

Amennyiben lehetséges, a kockázatok kezelésének leghatékonyabb módja a kockázatok megszüntetése, vagyis a kockázati tényezők kiiktatása. Ez a személyi kockázatok esetében a kockázatot hordozó személyek fizikai eltávolítását jelenti a veszélyeztetett területről. Ebből következően, ha az erődítményben fennálló egyéni vagy csoportkockázatok túl nagyok és nem vállalhatóak, a parancsnoknak intézkednie kell e kockázatok megszüntetéséről („Az erődítményből el kell távolítani az összes gyanús elemet vagy erőszakkal, vagy bármilyen mondvacsinált ürüggyel; váltsuk le a helyőrséget...”)

Kockázatok megosztása

Amennyiben a kockázat nem szüntethető meg teljesen, akkor a kockázatok megosztása felé kell lépéseket tenni. Értelmszerűen a foglyul ejtett ellenséges katonákat nem lehetett szélnek eresztetni, illetve sok esetben az erődből való eltávolításuk sem volt megvalósítható, így esetükben a kockázatok megszüntetése helyett elsősorban a kockázatok megosztására kellett törekedni („A foglyokat különítsük el egymástól...”). Ezen intézkedés célja az lehetett, hogy a foglyok ne beszélhessenek össze, és könnyebb legyen ellenőrizni őket. Ugyancsak a kockázatok megosztását célozza az az intézkedés, amely elkülöníti egymástól a citadella és a város parancsnokságát („A citadella parancsnoka legyen független a város parancsnokától.”) A parancsnokság megosztásával ugyanis biztosítható, hogy az egyik elemhez kapcsolódó kockázat (például árulás, vezetési hibák) bekövetkezése ne eredményezzen túl nagy hátrányt a keresztény csapatokra nézve.

¹⁶ Montecuccoli [1670] (2019): i. m. 146.

¹⁷ Különösen a COSO ERM és az ISO 31000:2018 szabvány szerinti megoldások.

Személyi kockázatok kezelése

Tekintettel arra, hogy – napjainkhoz hasonlóan – a legnagyobb veszélyt a szervezetekre a személyi kockázatok rejtik, Montecuccoli különös gondot fordított ezek csökkentésére. Az erődítmények védelme kapcsán az ott tartózkodó személyeket három csoportba osztotta: „*gyanús elemek*”, átlagos kockázatú személyek, illetve „*megbízható személyek*”. Ez a felosztás, ha megfogalmazásában nem is, de tartalmát tekintve megfelel a személyi kockázatkezeléssel szemben napjainkban támasztott követelményeknek.

Az ellátott feladatoknak – vagy ha úgy tetszik, a munkaköröknek – is illeszkedniük kell a kockázat mértékéhez. Montecuccoli elképzelései szerint a gyanús elemek az erődben semmiféle feladatot nem láthatnak el, az ő esetükben törekedni kell fizikai eltávolításukra. A fontos őrhelyek őrzését így csak az átlagos kockázatú vagy a megbízható személyek végezhetik. Az erőd védelme szempontjából különösen fontos feladatokat – így a börtön kulcsainak őrzését – csakis megbízható személyek láthatják el. E körben szükséges kiemelnünk az erőd parancsnokát, akivel szemben Montecuccoli szerint nemcsak az a követelmény, hogy hűséges legyen, hanem az is, hogy hűségéről már korábban tanúságot tett személy legyen. E szemlélet egyébként igen nagy hasonlóságot mutat a napjainkban is alkalmazott megbízhatósági vizsgálat (*integrity test*) elveivel.¹⁸

Bár a hűségről való meggyőződés konkrét módszereiről Montecuccoli nem ad iránymutatást, felsorol néhány olyan személyes tulajdonságot, amelyek fennállása esetén az örökös erődparancsnoki pozíció betöltése nem lehetséges. Ezek a túl nagy becsvágy vagy az önzés, amelyek miatt a parancsnok megvesztegethetővé válhat. Megítélésem szerint sokatmondó, hogy Montecuccoli az erődparancsnokok alkalmassági követelményei között még csak említést sem tesz a szakmai tapasztalat meglétéről (például felkészültség, rátermettség, alkalmaság, katonai vagy parancsnoki tapasztalat), hanem ehelyett a személyiségében rejlő követelményeket (hűség, megvesztegethetetlenség) említi. E gondolatot továbbszöve arra a következtetésre juthatunk, hogy az erődparancsnok inkább ki volt téve az ellenség vesztegetési ajánlatainak, mint az ostrom fenyegetésének, így az erőd megtartása nem elsősorban katonai képességeiken múlt, hanem azon, hogy mennyire tudtak ellenállni e kísértésnek.

¹⁸ Klotz Péter: Az integritás próbája – a megbízhatósági vizsgálatok hazai gyakorlata. *Magyar Rendészet*, 17. (2017), 4. 158.

Véletlenszerűség alkalmazása

Igen innovatív elképzelés Montecuccoli munkájában az örök sorsolással való kiválasztására tett javaslat. E megoldás lényege, hogy az erőd védelme szempontjából különösen kockázatos feladatokat ellátó örök ne előre kiszámítható módon (beosztás szerint vagy rotációval), hanem véletlenszerűen lássák el feladataikat. Ez a véletlenszerűségeen alapuló megoldás jelentősen megnehezíti mind a külső, mind a belső ellenség dolgát, hiszen kiszámíthatatlanná teszi, hogy ki és mikor lát el őrhelyi feladatokat.

Kontrolleszközök használata

Amennyiben a működésben a megengedhetőnél nagyobb kockázatok maradnak fenn, ezeket kontrolleszközök használatával lehet csökkenteni. Montecuccoli a kontrolleszközök alkalmazására vonatkozóan is fogalmaz meg javaslatokat, elsősorban a foglyok őrzésére vonatkozóan. A korábban kifejtettek alapján a foglyok azok a magas személyi kockázatú elemek, akiknek a jelenlétükből fakadó kockázatát eltávolítással nem lehet csökkenteni. Ebből következően a parancsnokok számára az ellenőrzés gyakoriságát és az őrzés megerősítését javasolja („gyakran ellenőrizzük őket, a börtönök ajtajai elé állítsunk öröket”).

Bejelentések kezelése

Montecuccolinak az erődök védelmi rendszerének megszervezése kapcsán gondja volt arra is, hogy milyen elveket kell alkalmazni a súlyos visszaéléseket, elsősorban az árulást bejelentőkkel szemben. Mivel az árulás komoly kockázatot jelentett az erőd biztonságára nézve, Montecuccoli véleménye szerint a bejelentőket büntetlenség ígéretével és jutalommal is ösztönözni kell („Ígérjünk büntetlenséget és jutalmat azoknak, akik az esetleges árulást felfedik.”). A büntetlenséget ugyanakkor csak akkor lehet garantálni, ha bejelentő védelmét is biztosítják. Érdekesség, hogy a jelenleg hatályos, a Büntető Törvénykönyvről szóló 2012. évi C. törvény 291. § (5) bekezdése – bár jutalomról értelemszerűen nem rendelkezik – ugyancsak részleges vagy teljes büntetlenséget (a büntetés korlátlanul enyhíthető, különös méltánylást érdemlő esetben mellőzhető) ígér a vesztegetés elkövetőjének, ha az a bűncselekményt, mielőtt az a hatóság tudomására jutott volna, a hatóságnak bejelenti, és az elkövetés körülményeit feltárja.

Összegzés

Amint az a fentiekben bemutatott példákból látható, Raimondo Montecuccoli nemcsak hadvezérként és hadtudományi szerzőként alkotott maradandót, de több évtizedes katonai tapasztalatai alapján jó gyakorlati érzékkel is rendelkezett a keresztény seregeket veszélyeztető lehetséges kockázatok azonosítására és kezelésére vonatkozóan. Jóllehet a kockázatkezelési rendszerek széles körű használatára csak a 20. század utolsó évtizedeiben kerül sor, elmondhatjuk, hogy Montecuccoli *A magyarországi török háborúkról* című művében már leírta a modern belső kontrollrendszerek alkalmazására vonatkozó főbb követelményeket. Értelemszerűen e kontrollrendszer nem lehetett teljes körű (hiányzott például a folyamatok monitoringja, valamint a teljesítmény mérése), ugyanakkor arról sem szabad megfeledkeznünk, hogy Raimondo Montecuccoli nem egy stabil, kiszámítható körülmények között működő nagyvállalatot vezetett, hanem egy 17. századi, több nációból álló és jellemzően rosszul ellátott hadsereget. Megítélésem szerint katonai sikereit jelentős részben annak köszönhetette, hogy a kor bizonytalan és gyorsan változó viszonyai között képes volt megszerezni a rendelkezésére álló információkat, felmérni a hadseregre vonatkozó kockázatokat és azok kezelésére hatékony intézkedéseket alkalmazni.

Irodalomjegyzék

2012. évi C. törvény a Büntető Törvénykönyvről. Online: <https://net.jogtar.hu/jogszabaly?doe&cid=a1200100.tv>
- COSO Enterprise Risk Management – Integrated Framework. Online: <https://www.coso.org/pages/erm.aspx>
- Fodor Pál: Korruptió az Oszmán Birodalomban. In Glatz Ferenc (szerk.): *A tudomány szolgáltatásban. Emlékkönyv Benda Kálmán 80. születésnapjára*. Budapest, MTA Történettudományi Intézet, 1993. 97–102.
- Klotz Péter: Az integritás próbája – a megbízhatósági vizsgálatok hazai gyakorlata. *Magyar Rendészet*, 17. (2017), 4. 157–175.
- Montecuccoli, Raimondo: *A magyarországi török háborúkról*. Budapest, Dialóg Campus, [1670] 2019.
- Nagy Levente: Montecuccoli, a magyarok és Szentgotthárd. In Tóth Ferenc – Czigány Balázs: *A szentgotthárdi csata és a vasvári béke*. Budapest, MTA Bölcsészettudományi Kutatóközpont, 2019. 107–121.
- Nagy Levente – Hausner Gábor: Raimondo Montecuccoli és a magyarok. *Hadtörténelmi Közlemények*, 124. (2011), 3. 679–736.
- Perjés Géza: A „metodizmus” és a Zrínyi–Montecuccoli vita. *Századok*, 95. (1961), 4–5. 507–533; 96. (1962), 1–2. 25–44.
- Perjés Géza: *A hadművészet középkori és újkori klasszikusai*. Budapest, Zrínyi, 1974.